

Miért szép a hazaindulók éneke?

Uram, Jézus Krisztus, már útra indulunk,
A te szent nevedben innét elbúcsúzunk.
Felvesszük szent keresztedet, ez vezéreljen bennünket
A mi hajlékunkba, a mi hajlékunkba!

Boldogságos Szent Szűz, jöjj segítségemre,
E sötét éjszakán fogadj szent szívedre,
Mely alatt Jézust hordoztad, és szűz tejjeddel tápláltad,
Vezess minket haza, a mi hajlékunkba!

Őrző Szent Angyalunk, jöjj segítségünkre,
E sötét éjszakán védelmezz bennünket!
Kit az Isten oltalmunkra rendelt, vigasztalásunkra,
Vezess minket haza, a mi hajlékunkba!

Három

Három versszak – nem sok, nem is kevés. Vallásos népénekeink nagy többségére nem jellemző a rövidség. Hosszú, mint a szentpáli ének – tartja egyik szólásunk. Valóban, régebbi népénekeinknek harminc versszaka is lehet, az újabbakat négy-öt strófa alkotja.¹ Lírai népdalaink viszont általában egy versszakba tömörítik a mondanivalót.² Három versszak az arany középút.

A három szakrális szám, talán a legfontosabb. Magába foglalja a nemzést, teremtést (kettő egyesüléséből létrejön a harmadik), az idő három sík-

¹ VOLLY 1982. 9.

² VARGYAS 1981. 156.

ját (múlt, jelen, jövő), a világ hármas osztottságát (alvilág, földi, égi világ).³ Nemcsak a keresztényeknél szent szám a három, de náluk bizonyosan. Gondoljunk az Atya, Fiú és Szentlélek titokzatos, istenített egységére:

*Szenháromság, magas felség,
Áldva imád a mindenség.*

*A Szenháromságnak az én életemet,
Én följánlottam lelkemet, testemet.*

*Minden lények, imádjátok
A teljes Szenháromságot!*

(Idézetek Tordán, Feketetón
és Csókán gyűjtött énekekből)

Mi magyarok vallási-felekezeti hovatartozásunktól függetlenül, nemzeti jelleget is tulajdonítunk a hármas számnak: Három a magyar igazság, vagy Három a magyaré.

Forma

A versszak képlete (rím és szótagszám): a12, a12, b8+b8, c6+c6. A régebben is kedvelt felező tizenkettessel indul a vers, első két sorában nyugtató párrímmel. A harmadik sor belső rímei és eltérő szótagszáma valami különlegeset sejtetnek, s valóban, a negyedik sor felénél, a lélegzetvételnél szünet alatt a középkor és reneszánsz hangulatát érezzük, mert ha itt megállapodna a szövegfolyam, akkor egy szaffikus, ungarica jellegű strófa⁴ bontakozna ki. A hat szótag azonban ismétlődik, mintha takarni igyekezne a pásztortáncos jelleget, tizenkettes szótagszámot hozva létre a negyedik sorban is.

Rímek, szavak

A párrím végigvonul a versen, de a harmadik versszak első két sorában szabados rím is előfordul (segítségünkre – bennünket), mely modern líránk eszköztárában gyakori. Érdekes, szokatlan a harmadik versszak harmadik sorában megjelenő átkötés (enjambement): a metszeten túlszaladó gondolat áthajlik a második ikersorba (Kit az *Isten oltalmunkra / rendelt, vigasztalásunkra*).

³ SILLING 1994. 103.

⁴ BÁRDOS 1988. 63–38., SZABOLCSI 1972. 80–84., NEMESKÜRTY 1983. 98–99.

Mai köznyelven szólal meg az ének, így az érthetőséggel nincsen semmi gond, s hogy a mértékkel alkalmazott, kicsit különleges kifejezések mennyire emelhetik a szöveg értékét, bizonyítja a népies *innét* (az innen helyett), melynek szóvégi t-je figyelemkeltően pattan, és a választékos *hajlékunk* (otthonunk), mely emelkedett hangulatot teremt.

Lendület

A szoptatás életteli képe, a meg-megújuló, strófaformula-ismétlő (homológ) versszakok, az alakuló refrének lelket felrázóak, lendületbe hoznak, megteremtve így a mozgást, fejlődést, a művészi alkotás dinamikáját.⁵

Balladai homály

Azt sejteni lehet, hogy mitől *oltalmaz* az Őrző Szent Angyal, de titok marad, hogy miért szorul *vigasztalásra* az énekmondó, hiszen egyetlen panaszos szó sincs az énekben. Balladás fordulat.

Hangterjedelem, zenei motívumok

♩ = 80

a b

1. U - ram, Jé - zus Krisz-tus, már út - ra in - du - lunk,
A te szent ne - ved - ben in - nét el - bú - csú-zunk.

c

Fel-vesz-szük szent ke - resz - te - det,
ez ve - zé - rel - jen ben-nün - ket

b

A mi haj - lé - kunk - ba,
a mi haj - lé - kunk - ba!

⁵ FÜST 2005. Több helyütt is utal az ismétlődés és a lendület, indulat kapcsolatára, pl. 422–423. és 438.

Lássuk, miből áll dallamunk! Hangterjedelme (ambitusa) szűk: a dúr skála első öt foka képezi mindössze (*pentachord*, azaz *ötössor*⁶); s csak három zenei motívum alkotja: első két sorát az *a* és *b*, harmadik sorát a *c* ismételve, végül negyedik sorát a *b* ismételve. Hogyan jöhet létre eme kevés „építőelemből” ilyen megkapó, kedves, lendületes, szerethető dallam? Elsősorban úgy, hogy megfelelő módon kapcsolódik a világos, egyértelmű szöveghez (ne feledjük: az ének, a szöveg és a dallam együttes megnyilvánulása). A titok teljes megfejtésének szándéka nélkül a következőket mondhatjuk még el:

Nagyon régi gyökerek

Dó-re-mi mozgással indul a dallam, de utána elmarad az egy hangon tartás (*tuba*), és nem *recitálással* folytatódik, ahogy talán elvárnánk, hiszen népzeneink egyik legjelentősebb típusát képezik a recitáló dallamok, melyek indítása ugyanez. A dallamfejlődés kezdeti (recitálástól független) szakaszát idézheti a három hang, ugyanis számos kezdetleges dallam létezik nálunk és más népeknél is, melyek teljes terjedelme a *dó-re-mi* trichord.⁷

Ungaresca – „magyar tánc”

J. Paix, 1583

Az *a*, *b* és *c*-vel jelzett motívumok, mint már említettük, ungarescaszerkezetet alkotnak. Legjellemzőbb képviselője e szerkezetnek a következő táncdallam:

A dallam – Szabolcsi Bence szavaival élve – az elveszett magyar tánczene visszfényecinek külföldi lejegyzései⁸ között bukkant fel 1583-ban. A ma már

⁶ BÁRDOS 1988. 194.

⁷ VARGYAS 1981. 23. és 39.

⁸ SZABOLCSI 1979. 132.

újra közkedvelt dallamot *Édes rózsám, szívem kedvese, hallod, hív az ének* kezdettel mind gyakrabban éneklük is. Hozzá hasonló, formailag egyező darabokat találunk a későbbi Kájoni-kódexben (1634–1675), a Stark-féle soproni virginálkönyvben (1689).⁹ Ez az alakulat népzeneinkben az egyik legnagyobb múltú és legerterjedtebb heterometrikus formának számít¹⁰, ilyen a *Csütörtökön virradóra* és a *Széles a Duna, magas a partja* kezdetű népdalunk is. Közös e dallamokban, hogy az első két sor zenei tartalma azonos, harmadik soruk ikermotívumos, azaz két egyforma vagy hasonló részből van összetéve, s végül következik a rövid negyedik sor. Az idézett dallamok formai rokonsága kétségtelen, de a mi énekünk két jellegzetes, mondhatnánk egyéni tulajdonsággal is rendelkezik. Az egyik az a takarékos, kivételesen jó építkezési elv, mely szerint a rövid, negyedik sor hangról hangra, pontosan egybevág az első két sor záró motívumával (*b*). A másik eltérés pedig abban van, hogy ez a rövid negyedik sor ismétlődik, azaz szótagszáma egyenlővé lesz az első és második sor szótagszámával (12) – erre az előbbieken, a szöveg esetében is utaltunk. Így akár AABA szerkezetűnek is fölfogható a strófa. S ez a forma új stílusú népzeneinkben 11 szótag fölött uralkodó, de középkori gregorián énekekben is előfordul.¹¹

Hangközök, dallamvonal, díszítés

A motívumok dallamvonala – a kezdést kivéve – mindvégig lefelé ível, illeszkedik a magyar beszéd ereszkedő jellegéhez. Az egyszerű dallamvezetést ünnepélyessé teszik a mértékletesen megjelenő díszítések: az első két sorban egy-egy, a második két sorban két-két hajlítás (melizma) van. Ezek érdekes módon egyensúlyozzák a dallamsorokat, mert a kisebb (*dó-fa*) hangterjedelmű első, második és negyedik sorban a hajlítás mélyebb (*mi-dó*), a nagyobb (*dó-szó*) hangterjedelmű harmadik sorban pedig sekélyebb (*re-dó*). Az alaphangra hajló melizma bizonyos feszültséget okoz, mert utána rendre, szinte rugózva a skála harmadik fokára ugrik a dallam, s itt van még a legnagyobb hangközugrás, a kvint is, a főzárlat (második sor vége) után – a fölfelé ugró kvint egyébként népdalaink, különösen a regösénekek kedvelt hangköze.¹²

*

Az elmondottakból kiviláglik, énekünk több, a múltba mélyedő gyökérrel rendelkezik, ugyanakkor nyitott az új távlatok felé, magában hor-

⁹ SZABOLCSI 1979. 155–164.

¹⁰ VARGYAS 1981. 126. és BÁRDOS 1988. 38.

¹¹ VARGYAS 1981. 126.

¹² VÁRNAI 1997. 56–57. és SÁROSI 1973. 188–194.

dozza a változást, fejlődést. Viszonylag egyszerű, de kevés eszközzel élve is életteli és figyelemre méltó. A gyönyörű, dallammal ékesített *fohász* a hazatérés reményét erősíti lelkünkben. Könnyen tanulható, tiszta szívből énekelhető.

A népéneket Kocsis Miklós 64 éves kishegyesi kántortól jegyeztem le 2009. május 12-én. Mindannyiunk nevében köszönet érte.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1980 *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete 3. rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79-2.* Szeged

BÁRDOS Lajos

1988 *Írások népzeneinkről.* Budapest, Tankönyvkiadó

FÜST Milán

2006 *Látomás és indulat a művészetben.* Budapest, Fekete Sas Kiadó

MOLNÁR Antal

1976 *Eretnek gondolatok a muzsikáról.* Budapest, Gondolat

NEMESKÜRTY István

1983 *Diák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig.* Budapest, Gondolat

SÁROSI Bálint

1973 *Zenei anyanyelvünk.* Budapest, Gondolat Kiadó

SILLING István

1994 *Templomok, szentek, imádságok.* Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. Újvidék/Tóthfalu, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság/Logos

2002 *Vallási néphagyomány.* Újvidék, Forum

SZABOLCSI Bence

1972 *Vers és dallam.* Tanulmányok a magyar irodalom köréből. Budapest, Akadémiai Kiadó

1979 *A magyar zenetörténet kézikönyve.* Budapest, Zeneműkiadó

SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.)

2005 *Folklór és irodalom.* Budapest, Akadémiai Kiadó

VARGYAS Lajos

1981 *A magyarság népzeneje.* Budapest, Zeneműkiadó

VÁRNAI Ferenc

1997 *A magyar népdalokról, népzeneiről.* (Zenei kiskönyvek 5.) Pécs, Molnár Nyomda és Kiadó

VOLLY István

1982 *Karácsonyi és Mária-énekek.* Budapest, Szent István Társulat